

PASSIE, POLITIEK, MOORD

Niemand waagde zich er in Nederland tot nu toe aan: de integrale uitvoering van Shakespeares drie Romeinse Tragedies. Toneelgroep Amsterdam doet het nu in een radicale bewerking. Zes uur toneel over de verbanden tussen privéleven en politieke verschuivingen. 'Daar heb ik wel wat mee, na het hele Fortuyn-gebeuren.'

Door Karin Veraart

Coriolanus, Julius Caesar, Antonius & Cleopatra, in de theaterpraktijk worden ze zelden in één adem genoemd. Niettemin bestaat er een gemeenschappelijke noemer voor het Shakespeare-trio: de Romeinse Tragedies. Kloeke drama's, stuk voor stuk, met massale volksscènes en uitgebreide oorlogstaferelen, die voor het overige eigenlijk maar een aspect hebben dat ze verbindt: het verhaal gaat over de Romeinse geschiedenis. Punt.

Qua structuur of de manier waarop ze geschreven zijn lijken ze niet op elkaar; en echt aansluiten op elkaar doen ze ook niet. Ze worden dan ook niet vaak samen opgevoerd; logistiek gezien alleen al is het een megaklus, met alle op-

standen en oorlogen die je ten tonele zou moeten voeren. En dan nog is een duidelijke spanningsboog bepaald niet gegarandeerd.

Een rigoureuze bewerking zou oplossing kunnen bieden, maar daar komt het toch niet vaak van. In Shakespeares thuisland Engeland, of de Angelsaksische toneelwereld in zijn geheel, is het heilig onzag voor de grote meester vaak een te groot obstakel. In Nederland werd het voor zover men zich kan heugen niet vertoond.

Maar dat gaat veranderen, met *Romeinse Tragedies* van Toneelgroep Amsterdam. De bewerking is radicaal, de massa-scènes zijn eruit (dat wil zeggen: we zien geen driehonderd harnassen met vlaggen opkomen), het concept is toegesneden op de talloze politieke machinaties die je kunt onderscheiden – en dan blijkt Shakespeare eens te meer van alle tijden.

Waar in de (beroemdere) Koningsdrama's jonge wolven het opnemen tegen de oude garde in de strijd om de pure macht, kun je in de Romeinse Tragedies het reilen en zeilen van een politiek systeem volgen, een politiek systeem dat steeds bevraagd en ook belaagd wordt.

In *Coriolanus* zien we de opkomst van de Romeinse republiek, waarin het volk aandringt op meer en betere vertegenwoordiging; in *Julius Caesar* heeft de democratie voet aan de grond gekregen, maar wordt inmiddels al weer gevreesd voor machtsmisbruik; en via *Antonius & Cleopatra* tenslotte, wacht Rome keizerschap en decadentie.

'Politiek kan het best helder en zuiver geportretteerd worden in een wereld zonder absolute politieke autoriteit, een wereld waar macht, dominantie en machtsvormen steeds betwist worden en op het spel staan. Daarom zijn Shakespeares 'Romeinse Tragedies' in essentie politiek', schrijft politiek filosoof Agnes Heller in *The Time Is Out Of Joint. Shakespeare as Philosopher of History*.

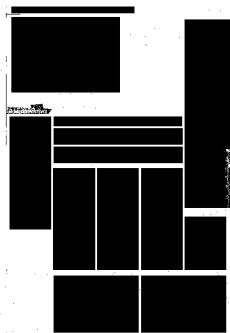
Politiek was hot in Shakespeares tijd (hij schreef de tragedies rond het begin van de 17de eeuw); in En-

geland, met zijn voor die tijd prominente parlement was het een fenomeen dat leefde – veel meer dan in bijvoorbeeld Frankrijk waar de koning de zaken strak onder controle hield. Niettemin leek het Shakespeare kennelijk wijzer de scène naar het Rome van rond de eeuwwisseling te verplaatsen. Zo tolerant was het klimaat nou ook weer niet dat je kon spreken zonder een blad voor de mond te nemen.

'Op deze manier kon hij een beetje afstand scheppen', zegt dramaturg Bart van den Eynde. 'Zijn zegje doen in het politieke discours via een omweg. En zo'n omweg was het nu ook weer niet: als je de scheppingsmythe beziet volgens welke de stamvaders van de westerse wereld gevluchte Trojanen zijn, dan verschillen onze beschavingen niet wezenlijk.' Shakespeare in ieder geval pakte Plutarchus erbij, *Life of the Noble Grecians and Romans Compared Together*, en liet zich inspireren.

Het boek van Heller was een belangrijke factor bij de bewerking van Toneelgroep Amsterdam. Van den Eynde: 'Als je die drie stukken naast elkaar legt – en dat is het geniale van Shakespeare – zie je die politieke verschuivingen. Terwijl, als je ze apart opvoert, kun je ze stuk voor stuk over iets anders laten gaan dan politiek.'

Regisseur Ivo van Hove wilde juist op onderzoek naar die politieke mechanismen. Kijken: hoe werkt het. 'Wanneer gaan politici de fout in? Wanneer zijn ze té gedreven, wanneer ontbreekt de be-

zieling? Hoe maken ze grote politieke inschattingsfouten? Met andere woorden: ik zag door het samenvoegen van de stukken iets dat geschiedenis van het tot stand komen van het Romeinse rijk oversteeft, of, laten we zeggen, iets met behulp waarmee ik zou kunnen kijken naar de politiek vandaag.'

'Daarbij is het de insteek politiek au sérieux te nemen. Ik geloof dat als mensen hun leven wijden aan politiek, ze daar geen opportunistische redenen voor hebben, maar wel degelijk handelen vanuit een visie. Ik geloof dat óók Bush, óók Blair, óók Saddam Hussein, allemaal door iets gedreven worden. Dat kan tot vreselijke dingen leiden, tot grote fouten, die in hun geval grote gevolgen hebben - dat wil ik onderzoeken.

'Aan de hand van een aantal momenten laten zien hoe het in z'n werk gaat. Hoe mensen op elkaar inwerken, binnen die politiek - waardoor er bepaalde politieke daden tot stand komen. Maar ook hoe het privéleven die daden beïnvloedt - want daar gaan die stukken ook heel erg over, hoe privé en politiek in elkaar grijpt.'

Coriolanus en zijn moeder

Gevoelig onderwerp. Coriolanus is de 'ere-achternaam', die deze titeldheid verkreeg voor zijn uitzonderlijke moed als militair. Uiteindelijk dringt zijn moeder erop aan dat hij zich een hoge politieke post (consul) laat toewijzen. Coriolanus zwicht voor haar wens, maar alle kansen gaan aan zijn neus voorbij als hij zich laat verlokken tot welgemeende maar ongepaste uitspraken over de plebejers en hun recht op vertegenwoordiging. Daarna sluit hij zich aan bij de vroegere vijand, met het plan Rome te vernietigen. Op het laatste moment weet zijn moeder hem hiervan te weerhouden - dat betekent wel zijn dood.

Van Huêt: 'Hij vindt dat heel gewaarschijnlijk, het volk de macht geven. Daar heb ik op zich wel wat mee, na het hele Fortuyn-gebeuren. Daar kwam toch het amateurisme regeren ineens. Maar goed, Coriolanus had het zichzelf niet zo lastig hoeven maken, iets diplomatieker had gekund. Tja, hij is geen politicus, hij wil puur erkenning om wat hij doet - ere wie ere toekomt. Hij gaat niet handig of sluw lopen doen. Die houding komt voort uit zijn opvoeding door zijn moeder, en uiteindelijk heeft ie ook haar erkenning nodig.'

Van Hove: 'Hier zie je de wankelende evenwichtsoefening, die democratie eigenlijk is. En ook dat mensen leren in het proces. Hoe ze met hun emoties moeten omgaan, de nuance opzoeken en niet het conflict - dat leren zij. Dat is voor mij

belangrijk. Ook Coriolanus ontwikkelt zich.'

De vrienden van Julius Caesar

Brutus en Cassius. Plegen een politieke moord, en vinden dat gerechtvaardigd. Op grond van puur een bang vermoeden dat Caesar meer macht aan zich wil trekken, steken ze hem dood, waarop de neergang van de republiek inzet. Caesar heeft net twee scènes. 'Ik kom terug als het geweten', zegt Koolschijn. 'Ik blijf als vermoorde zeker een rol spelen.'

'Dat gegeven van de politieke moord is - natuurlijk - erg van vandaag', aldus Van Hove. 'We moorden mekaar voortdurend uit. Saddam Hussein wordt opgehangen omdat we vinden dat dat gerechtvaardigd is. Pim Fortuyn wordt vermoord omdat die ene man vindt dat het gerechtvaardigd is. Theo van Gogh wordt vermoord omdat mensen die fundamentalistisch denken, vinden dat dat gerechtvaardigd is, kortom, politieke moorden zijn dat zogenaamd altijd. Shakespeare laat de complexiteit daarvan zien. Het leidt tot geen enkele verbetering. De vriendschappen vallen uit elkaar, hun politieke programma evenzeer - eigenlijk is het één *disaster*.'

Koolschijn: 'Ondanks al z'n schuinsmarcheerderij in de privésfeer is Caesar een onkreukbaar politicus. Hij buigt niet wanneer hem om een gunst wordt gevraagd, terwijl hij voorvoelt dat dit hem op de dood komt te staan - denk ik.'

'Julius Caesar staat voor het verstand, waar Coriolanus het lichaam is, en Antonius & Cleopatra het hart zijn. Die driedeling zou je kunnen maken.'

Antonius, Cleopatra en de liefde

Die brengt hun geluk, maar ook veel ellende. Al nemen ze dingen van elkaar over, cultuurverschillen tussen Oost en West staan onwrikbaar tussen hen in. De Egyptische Cleopatra noemt zich dochter van godin Isis, in Rome heerst de republikeinse gedachte. Dit leidt tot ongelooflijk veel ruzie. Van Hove: 'Ze hebben geen liefdesscènes! Eentje heb ik er gevonden, en die moet je dan zo willen ensceneren.' Pas wanneer ze samen een strategie - 'Hoe dat gaat werken - ik weet het niet', zegt Chris Nietvelt. 'Je hebt dan Coriolanus gehad, Julius Caesar, het publiek is al vier uur onderweg en dan begint ons stuk met absolute rust. Is dat niet te veel gevraagd - of is dat juist fijn? Enfin, we zullen het merken.'

De enscenering van de tragedies is niet bepaald doorsnee. Het is een grote politieke arena zou je kunnen zeggen, of een conferentie, een congres, plenaire vergadering, een Kamerbijeenkomst: strak vormgegeven, zakelijk. Overal

hangen camera's, die inzoomen op overleg in de kleinste achterkamertjes en de breedst uitgesponnen ruzies in de wandelgangen; er is een *newsroom*, overal hangen beeldschermen, boven de speelvloer loopt een lichtkrant. Hier gebeurt het allemaal, zes uur lang.

Op een paar acteurs na is het hele ensemble betrokken bij de productie, plus een enorme batterij technici (die een ongekende vijf weken lang mee repeteerde) en dan nog de musici.

sche beslissing nemen - een foute beslissing, op haar instigatie - wordt hun liefde bezegeld. Het betekent hun beider dood, die voorkomen had kunnen worden, had Antonius naar zijn adviseurs geluisterd.

Kesting: 'We beginnen in Egypte - nou, dat is te veel gezegd - we beginnen eigenlijk niet; Antonius ligt ergens op een sofa, Cleopatra even verderop. Inertie alom. Het cultuurverschil ook met de voorgaande stukken doet zich direct voelen.'

Wie binnentreedt, is aanvankelijk wat overdonderd, maar dat went; zoals je tegelijk naar het journaal kunt kijken, je mail checken of iets googelen, een oog op de krant werpen, een hap nemen van je tv *dinner* en evenzogoed de essentiële delen van die informatiestroom probleemloos filtert en opslaat.

'Dat vind ik leuk', zegt Koolschijn. 'Televisierealiteit.' 'Nou', aarzelt Kesting, 'Het moet geen behang worden, wat we doen.' Ach, zegt Van Huêt, 'denk het Globe Theatre in Shakespeares tijd. Daar was het ook een reuring van belang. En voor lievelingsscènes kwam men weer binnen.'

Daarbij is het uitgangspunt: het is geen ramp als je even wat mist.

Er is geen officiële pauze gedurende de marathon, publiek is vrij om op te staan, de benen te strekken, een drankje te halen - aan de bar op de speelvloer, tussen de acteurs. Ook in het dagelijks leven ontgaat je wel eens wat in de politiek; het hoort erbij.

'We stappen niet in een oud-Romeinse wereld', aldus Nietvelt. 'Het is geen keurig afgerond verhaal, en mannen zijn vrouwen, en omgekeerd; Octavius is bij ons een jonge, gewiekste politica. Het is een veelheid van scènes, al met al.'

'Door de microfoons en video kun je heel filmisch spelen en dat is redelijk ontspannen', zegt Van Huêt. 'Maar het maakt je ook afhankelijker van de techniek.' Nietvelt: 'Terwijl je evengoed taal secuur moet houden, zeker met Shakespeare. Het blijft wél theater, hè. Dat zal 'm zeker in de taal zitten.' Tom Kleijn tekende voor een hel-

dere vertaling. 'Geen populaire versie', zegt Koolschijn. 'Onverwoestbaar. Er zit geen enkele slijtage op.'

Van Hove: 'Het idee is ontstáán vanuit die teksten. Ik heb niet iets bedacht en dan daar teksten bij gezocht, dat is niet mijn manier van werken. Natuurlijk moet ik uit dat oerwoud van Shakespeare mijn bos kappen, dat kan niet anders. Maar ik ben iemand die het originele materiaal echt nodig heeft om iets te kunnen creëren dat voor vandaag belangrijk is.

'Ik denk dat we nu in een wereld leven waarin politiek voor mensen opnieuw heel veel gaat betekenen.

En dat heeft te maken met 9/11. Op heel veel niveaus heeft dat ingegrepen, maar een ding is duidelijk: de politiek en hoe die evolueert, dat is van directe invloed op je leven. Sindsdien voel je het ook in Nederland. Politiek leeft. Ook voor mij is dat natuurlijk zo.'

Tegelijkertijd: 'Ik vind dat kunst het rijk moet zijn van de verbeelding, waarbij je de gruwelijkste fantasieën tot leven kunt brengen. Ik beschouw mezelf als subversief kunstenaar. Ik heb geen enkele behoefte moralist te zijn, moralistisch toneel te maken, moraliserend toneel te maken. Geen enkele behoefte te zeggen welke kant het moet uitgaan.

'Zo wil ik niet in het leven staan, en zo wil ik ook niet in de kunst, in het theater staan. Ik heb de behoefte om áchter de dingen te kijken. En ik herken dat bij Shakespeare, die vanuit mededogen en niet vanuit bittere oordelen redeneert.'

Agnes Heller schrijft: 'Misschien is het meest opvallende kenmerk dat er in de drie Romeinse republikeinse stukken geen radicaal slechte personages voorkomen, de meesten zijn zelfs helemaal niet slecht. Ik geloof dat, omdat er geen absolute autoriteit is, er ook geen absoluut kwaad kan zijn.' ■

**Romeinse Tragedies: 16 t/m 23 juni
Holland Festival Stadsschouwburg
Amsterdam; daarna: 9 t/m 26 aug,
20 t/m 23 sep Stadsschouwburg
Amsterdam en 6 t/m 9 sep Parkthea-
ter Eindhoven.
www.toneelgroepamsterdam.nl.**

ANTONIUS & CLEOPATRA HET HART ZIJN. DIE DRIEDELING ZOU JE KUNNEN MAKEN.'

Acteur Hugo Koolschijn

'JULIUS CAESAR
STAAT VOOR HET
VERSTAND, WAAR
CORIOLANUS HET
LICHAAM IS, EN

'Coriolanus is geen politicus, hij is en blijft zijn hele leven lang een militair pur sang. Feitelijk heeft hij maar een tegenspeler: het Romeinse volk. En hij vindt dat volk knap gevaarlijk.'

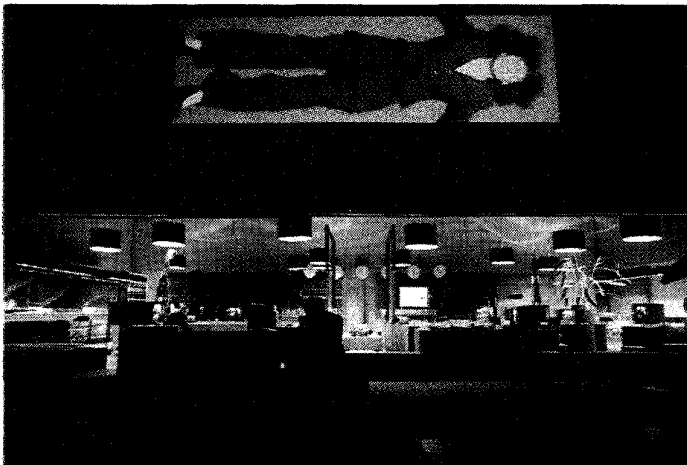
(Fedja van Huêt, Coriolanus in *Coriolanus*).

'Julius Caesar is een bon vivant – vrouwen, gokken, risico's nemen. Ook als generaal schuwt hij het risico niet, hij heeft wonderlijke beslissingen genomen. Vergelijkbaar met Patton, zou je kunnen zeggen. Als politicus is hij briljant; en hij is een van die weinigen die militaire roem succesvol aan politieke macht kunnen paren.'

(Hugo Koolschijn, Julius Caesar in *Julius Caesar*).

'Antonius de staatsman wordt geboren bij de dood van Caesar. Vrienden, Romeinen, landgenoten, leen mijn oor, meesterlijke monoloog. En dan – raakt hij in de ban van een vrouw.' (Hans Kesting, Antonius in *Antonius & Cleopatra*). **'Hoe beïnvloedt een liefdesaffaire het politiek handelen van mensen. Daar gaat het om. Dat is wat wij willen laten zien.'**

(Chris Nietvelt, Cleopatra).

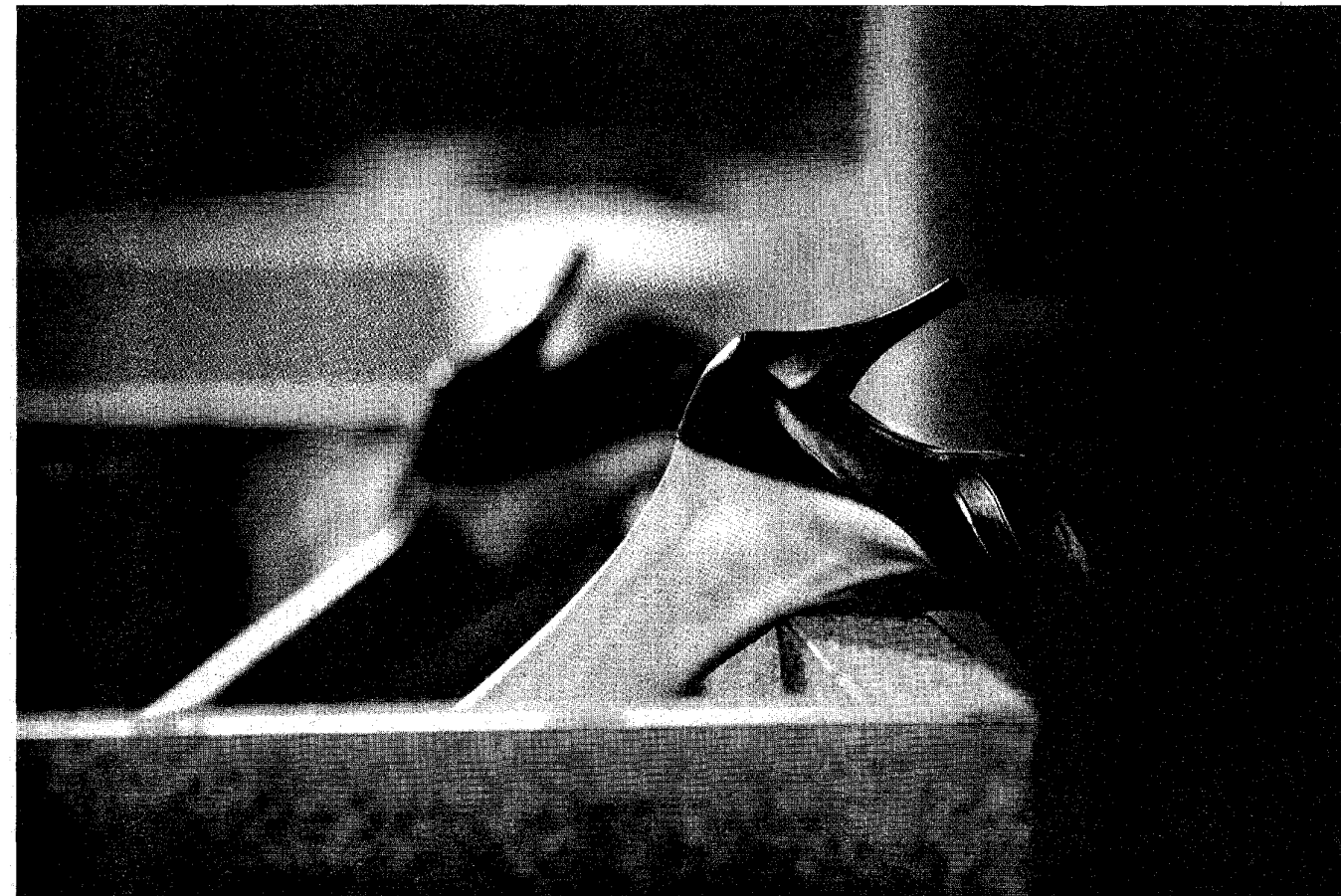

Foto Jean-Pierre Jans

